

Я.В. Кушнірчук

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Україна

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА ЗБРОЙНИХ СИЛ І ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні аспекти інтеграції православного духовництва у військову сферу України у 2000-х рр. і найважливіші кроки до створення інституту капеланства при Збройних Силах нашої держави.

Чим більше утверджується Україна у своїй державності, тим інтенсивнішим стає пошук загальнонаціональних ідейно-духовних орієнтирів, здатних консолідувати суспільство, зміцнити державу, вивести її на високий рівень цивілізованості й культури. Історичний розвиток показує, що послідовна боротьба за утвердження і зміцнення української державності невіддільна від почуття патріотизму.

Особлива активізація церковно-релігійного життя на початку 2000-х рр., порівняно з першим десятиріччям незалежності, дала можливість позиціонувати українське духовенство як самобутній організм, здатний на співіснування із невід'ємними державними інститутами. У цьому контексті однією з передових і найважливіших у національному розвитку проблем став процес створення інституту капеланства при Збройних Силах і налагодження співпраці з державними збройними формуваннями, що вже давно активізувалося на теренах Західної Європи. До того ж у період суспільної трансформації зниження рівня патріотизму серед української молоді досягло свого апогею, що, по суті, і стало рушійним чинником у втручанні в цей процес релігійних організацій.

Та й актуальності темі співпраці армії й духовенства надає, врешті-решт, глибоке історичне підґрунтя й повернення до власного історичного досвіду. Відомий той факт, що областю самобутнього функціонування православної церкви на українських землях здавна була Запорізька Січ, а в деяких випадках релігійні норми були чи не єдиним ефективним регулятором розбурханої, далеко не завжди дисциплінованої й керованої козацької маси [1, с. 188]. І все ж, якщо не втратити ґрунту реальності, ми не можемо не бачити позитивних наслідків патріотичного виховання того часу: масового героїзму людей, які в найекстремальніших умовах ішли на будь-які жертви в ім'я світлого майбутнього.

Нагальною проблемою сьогодні залишається надання морально-психологічної допомоги й проведення душпастирської опіки військових, посилення виховної роботи війська. Проте залучення до цієї діяльності Церкви шляхом створення інституту капеланства залишається спірним питанням. Немає єдиної думки щодо форм і міри присутності духовенства у військовому середовищі. Показовим є те, що протягом останнього десятиріччя духовенство й військові зробили вагомі кроки назустріч один одному.

Наукових розробок з даної тематики за останні десять років не дуже багато. Слід зазначити й те, що більшість робіт належить представникам духовенства. Українські ж історики і релігієзнавці висвітлюють проблеми взаємовідносин Церкви і Міністерства оборони поверхнево, не приділяючи цьому належної уваги.

Серед дослідників вирізняється В. Лиманець [2], О.А. Самойленко [3], В. Єленський [4], С. Здіорук. Значний доробок у висвітленні теми зробив голова Синодального відділу УПЦ (МП) по співпраці із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями архієпископ Августин (Маркевич), опубліковуючи звіти й матеріали конференцій,

що проводилися відділом протягом усієї його діяльності. У цілому ж роботи в цій царині присвячені переважно періоду першого десятиріччя незалежності й висвітлюють перші кроки зі встановлення взаємозв'язків між духовенством і армією.

Як уже зазначено, взаємовідносини Церкви й армії є досить дискусійним питанням і включають у себе ряд аспектів, котрі дають можливість двояко дивитися на необхідність душпастирської опіки військовослужбовців. Одним із таких є питання лавірування між конфесіями і релігійними вподобаннями. На сьогодні законодавча база України лише частково вирішує цю проблему, надаючи можливість альтернативної служби. Згідно з Конституцією України строкова служба може бути заміненою, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина [5, с. 9]. Хоча і тут держава зробила невелику ремарку, яка полягала в тому, що згідно з указом Президента від 7 червня 2004 р. строк альтернативної служби перевищує строк військової на півтора року, чого в західних країнах немає [4, с. 6].

Попри те, що одним із рушійних чинників прийняття «Закону про альтернативну службу» в 1990-х рр. була Православна Церква, це лише на крок наблизило процес поступового вливання духовенства у військову сферу. Даний аспект пов'язаний ще з одним не менш важливим фактором – участю Церкви у виховній та соціально-психологічній роботі в армії. Саме він є найбільш складним і має безліч версій: однією справою є задоволення релігійних запитів військових, а зовсім інше – їх виховання. Саме визначення міри присутності духівництва у житті армії і залишається вагомим перепорою у введенні інституту капеланства [6, с. 55-56].

Зовсім інша ситуація склалася в Західній Європі: там питання душпастирської опіки військових давно вирішене, а священнослужителі, котрі працюють у цій сфері, є соціально захищеними. Хоча на початкових етапах уведення інституту капеланства викликало чимало суперечок з боку суспільства. Наприклад, у деяких посткомуністичних суспільствах, навіть достатньо конфесійно гомогенних, проблема військового капеланства викликала гострі дискусії. Зокрема в Литві, де про належність до Римо-Католицької церкви повідомляє приблизно 60% всіх опитуваних, та обставина, що під час релігійних свят солдати простують до храму строем, під керівництвом офіцера, викликала звинувачення у бік церкви. Критики порівнювали служіння священників із діяльністю комісарів та політпрацівників у радянських Збройних Силах [7, с. 2-3].

Питання задоволення релігійних потреб військовослужбовців у Збройних Силах України займали певне місце в системі діяльності Міністерства оборони України ще з початку незалежності, зокрема щодо задоволення конституційних прав і свобод та соціальних гарантій персоналу. Ці питання частково були порушені в «Концепції соціально-психологічної служби» (1992) [8].

Проте серйозні кроки українські Збройні Сили зробили назустріч духовенству лише на початку 2000-х рр. У лютому 2000 р. Заяву про наміри співпраці підписали Міністерство внутрішніх справ та Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Метою співпраці оголошувалася духовна підтримка, формування моральних, патріотичних та культурно-етичних цінностей у працівників органів внутрішніх справ і військовослужбовців. Пріоритетними напрямками діяльності визначалися: надання духовенству можливостей відвідувати підрозділи та військові частини для здійснення богослужінь; проведення за участю священнослужителів ритуальних, громадських і культурно-масових заходів; використання досвіду духовенства у просвітницькій роботі; забезпечення підрозділів духовною літературою, відео- та аудіоматеріалами; інша активність, спрямована на розширення прав і потреб віруючих службовців і працівників. Цей документ мав принциповий характер попри порівняно невелике окреслене ним поле взаємодії [7, с. 3].

Акцентувати увагу на питанні душпастирської опіки спонукав ще й той факт, що з 1990-х рр. релігійність серед українського населення значно зросла, а тому перебування віруючої людини протягом військової служби в армії без духовного окормлення в подальшому ставало неможливим. За ці роки релігійна ситуація змінилась як у суспільстві, так і в державних силових структурах. За даними Міністерства оборони України, за період з 1992 р. до 1996 р. чисельність віруючих зросла з 4% до 29%, а кількість тих, що брали участь у релігійних обрядах, зросла з 1,3% до 27%. За результатами досліджень, проведених Київським гуманітарним військовим інститутом у 1996 р., віруючими у Збройних Силах України вважали себе 35,5% опитаних, ще 26,6% вагалися з відповіддю [2, с. 42-43].

За даними командувача Внутрішніх військ В. Поважнюка, від 36 до 43% його підлеглих у 1996 р. під час соціологічного опитування повідомило про свою релігійність [6, с. 55]. Станом на 2004 р. на запитання: «Чи потрібні пастирі у Збройних Силах України?» – 50,9% опитаних відповіли позитивно, 27,7% не визначилися, кожен п'ятий вважав, що не потрібні. Присутність пастирів у Збройних Силах вважали необхідною в західному регіоні майже 60%, на сході – 55,7%, на півдні – 45,9%, на півночі – 42,8%, у центрі – 41,6% [9, с. 43]. Отже, у своїй більшості громадськість підтримувала присутність духовенства в армії, що підсилювало актуальність співпраці між двома інститутами.

Співпраця з Міністерством оборони турбувала не лише православне духовенство, цей факт засвідчила національна конференція Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнсько-військового братства, яка відбулася в лютому 2003 р. у Києві й була присвячена питанням об'єднання зусиль у сфері душпастирської опіки військовослужбовців, відродження духовного просвітництва, виховання військових та членів їх сімей у дусі християнської моралі [3, с. 16-17]. Конференція була одним із вагомих чинників, що прискорили подальшу інтеграцію духовенства у військове середовище.

Важливе місце у наданні можливості духовенству на виконання своєї соціальної роботи серед військових надала директива Міністерства оборони від 21 квітня 2006 р., за якою пропонувалися конвергентні шляхи у вирішенні питання задоволення релігійних потреб українських військових. Зокрема, обумовлювалася складна проблема міжконфесійних відносин і як її негативний вплив може відбитися у військовому середовищі. Для запобігання цьому пропонувалося враховувати інформацію, отриману від місцевих органів виконавчої влади, що вказувала на наявність міжконфесійних непорозумінь, які можуть негативно впливати на морально-психологічний клімат у військових підрозділах, і за необхідності утримуватись від відносин з релігійними організаціями та їх окремими представниками, що поширюють конфлікти серед військовослужбовців [10]. Міністр оборони Анатолій Гриценко, коментуючи цей документ, відзначив: «Це перший за 15 років документ у зазначеній сфері, тому ми повинні подивитися, як працюватиме запропонована нами схема» [11, с. 42]. Цей документ підштовхнув до системної діяльності у цій сфері, наступним кроком якої стало утворення 1 листопада 2008 року в структурі Департаменту гуманітарної політики Міністерства оборони України сектору роботи з релігійними організаціями [12]. А вже 17 квітня 2009 р. з метою здійснення координації заходів, пов'язаних із забезпеченням виконання у Збройних Силах України вимог Конституції України, законів України щодо свободи совісті та віросповідання, міністр оборони затвердив положення «Про Раду у справах душпастирської опіки», яка стала представницьким міжконфесійним консультативно-дорадчим органом, що діє на громадських засадах при Міністерстві оборони України [13]. І лише 22 квітня 2011 р. кульмінаційним документом у співпраці двох інститутів став наказ «Про затвердження Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України» [14]. Слід принагідно зазначити, що сьогодні

питання уведення військового капеланства як невід'ємної складової військової служби залишилося відкритим, попри те, що православне духовництво вже активно несе служіння при багатьох військових частинах нашої держави. Підтвердженням цьому є те, що станом на 2010 р. з боку Української православної церкви роботою з військовослужбовцями опікуються відповідні синодальні відділи. Лише у тридцяти єпархіях УПЦ (МП) було створено єпархіальні відділи, що працюють безпосередньо у військах; побудовано 34 храми при військових частинах; задіяно понад 150 священників у душпастирській роботі серед віруючих військовослужбовців [15].

На сьогодні співпраця відбувається за декількома напрямками:

- створення релігійних громад, будівництво храмів. Загалом на території України у госпіталях та військових частинах діє близько 20 храмів;
- залучення віруючих військовиків до церковного життя у парафіях, на території яких дислокуються військові частини та заклади;
- створення й облаштування куточків молитви у народознавчих світлицях військових частин, комплектування необхідною літературою, предметами церковного вжитку;
- катехизаторська робота, бесіди священників з особовим складом;
- проведення молебнів, участь у присягах, урочистостях, зокрема благословення у Свято-Успенській Києво-Печерській лаврі біля мощей прп. Агапіта Печерського випускників Військово-медичної академії на подальшу військово-медичну службу;
- організація паломницьких поїздок до шанованих православних святинь;
- перебування священнослужителів у складі українських миротворчих контингентів;
- участь священників у роботі військкоматів під час призовних кампаній (реальна кількість призовників становить 20 тис. осіб) [16].

Таким чином, можна побачити, що співпраця між двома важливими державними інститутами всередині нашої країни цілком можлива. Крім того, така взаємодія з представниками релігійних конфесій є корисною для військовослужбовців, оскільки вона дає можливість розвивати духовно-патріотичні почуття українського війська. До того ж всі підписані документи вселяють надію на подальшу інтеграцію православного духовництва у військову сферу. Звісно ж, до створення інституту капеланства залишається ще багато не вирішених і суперечливих питань, проте десятирічна робота, проведена між військовослужбовцями, показала, що сьогодні військовий священник є не просто даниною моди, а необхідністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодний А.М. Історія релігії в Україні : навч. посіб. / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький. – К. : Знання, 1999. – 735 с.
2. Лиманець О.А. Проблема реалізації свободи совісті у Збройних Силах України / О.А. Лиманець // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2005. – № 20. – С. 42-46.
3. Самойленко О.А. Церква і суспільство в Україні: проблеми взаємовідносин / О.А. Самойленко // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2007. – № 32. – С. 16-19.
4. Єленський В. Альтернативна цивільна служба: український і міжнародний досвід / В. Єленський // Людина і світ. – 2004. – № 6. – С. 2-7.
5. Конституція України. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2010. – 48 с.
6. Церква і армія // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 10. – С. 55-56.
7. Єленський В. Духовний супровід у Збройних Силах України: дискусії і перспективи / В. Єленський // Людина і світ. – 2001. – № 11-12. – С. 2-8.
8. Методичні рекомендації з вирішення окремих питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kapelanstvo.org.ua/userfiles/files_up/doc_20110110_145253.
9. Церква в українському суспільстві // Людина і світ. – 2004. – № 8. – С. 42-43.

10. Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.risu.org.ua/ukr/resources/govermentsdoc/memorandum_ch-army_081110
11. Свистун В. Інтерв'ю з Міністром Оборони України А. Гриценком / В. Свистун // Вісник прес-служби УПЦ. – 2007. – № 69. – С. 40-42.
12. Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/militaryconf/conception.
13. Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN62660.html
14. Наказ про затвердження Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=861:1&catid=63:va&Itemid=86
15. Річний звіт про діяльність Синодального відділу УПЦ по взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orthodox.org.ua/uk/node/8398>
16. Річний звіт про діяльність Синодального відділу УПЦ по взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://orthodox.org.ua/uk/svyashhenniy_sinod/diyalnist_viddiliv_u_2008_rotsi

Я.В. Кушнірчук

Пастырское попечение Вооруженных Сил и проблема создания военного капелланства в Украине

В статье рассматриваются основные аспекты интеграции православного духовенства в военную сферу Украины в 2000-х гг. и важнейшие шаги к созданию института капелланства при Вооруженных Силах нашего государства.

Ya.V. Kushnirchuk

Pastoral Care of Armed Forces and the Problem of Creation of Military Chaplaincy in Ukraine

The article is dedicated to the main aspects of integration of the Orthodox clergy into the military sphere in Ukraine in the 2000s. The most important steps to creation of chaplaincy at the Armed Forces of our country are considered in the article.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2011.